

Grundströms lule- och pitesamiska lista på egennamn och benämningar på renar

Av Björn Lundqvist

I Institutet för språk och folkminnets arkiv finns Harald Grundströms (1929) insamlade material *Egennamn och benämningar på renar m.m.*, som Grundström samlat in genom samtal med sameer i Jokkmokk. En informant är namngiven och kommer från Sirges sameby. Grundströms material har mig veterligen aldrig publicerats och därför återger jag i denna artikel delen om egennamn och benämningar på renar. Denna del utgör en lista på 62 termer, med korta kommentarer. Två av de lulesamiska egennamnen/benämningarna förekommer två gånger och sex av egennamnen är pitesamiska. Detta tyder på att Grundström haft flera informanter, minst två lulesamiska och en pitesamisk. Egennamnen/benämningarna är i Grundströms lista inte ordnade alfabetiskt eller på något annat sätt utan tas tydligen upp i den ordning som de har blivit upptecknade under samtalens gång.

Jag redovisar egennamnen/benämningarna i alfabetisk ordning och för samman dem som förekommer två gånger (därav bara 60 förekomster och inte 62 som i Grundströms lista) och placerar de pitesamiska egennamnen sist, efter de lulesamiska. Uppslagsformen är Grundströms fonetiska form (och böjningsformen, dvs. böjd i genitiv singularis/nominativ pluralis, där han skrivit ut den). Denna följs av hans kommentarer, så långt som möjligt oförändrade. Dessa återger jag i kursiv text. Detta eftersom materialet är tidigare opublicerat och jag vill att återgivningen ska vara nära Grundströms arkivuppteckning. Två termer som förekommer hos Grundström är *vaja* 'renko' och *härk* 'kastrerad rentjur'. Han använder termer som »egennamn på härk», »egennamn på vaja», »härknamn», »vajnamn», eller ger bara förklaringar till varför en ren benämns på detta sätt. Jag vågar inte dra slutsatsen att ett »härknamn» är detsamma som ett »egennamn på en härk» eller att ett »vajnamn» är ett »egennamn på en vaja». Detta eftersom egennamnen från början ser ut att vara beskrivningar av renen, t.ex. hur hornen ser ut, vilken färg renen har, hur den är till karaktären osv. Ett »härknamn» kan för mig lika väl vara ett egennamn som en benämning på en härk (men inte på en vaja). Gränsen mellan egennamn, »härknamn/vajnamn» och benämningar verkar vara flytande. Grundströms lista är trots allt en, som det ser ut, obearbetad lista. Om han hade bearbetat listan hade han kanske valt att kalla vissa »härknamn» för egennamn osv. Man kan se det som en brist i uppteckningen, eftersom Grundström förmodligen kände till vilka belägg som var egennamn i och med att han fått materialet i samtal med informanter.

Om ordet finns i lulesamiska ordböcker ger jag, efter Grundströms kursiverade kommentar, en normerad namnform enligt nutida lulesamisk ortografi med den betydelse som framgår av ordböckerna. Jag normaliserar själv inte

några ord. För pitesamiskan är läget annorlunda. Det finns en icke-officiell pitesamisk ortografi som de senaste åren har börjat användas i ordböcker och grammatikor och en lulesamisk ortografi med vissa pitesamiska anpassningar som används på kartor. Jag har fått hjälp av Ann-Charlotte Sjaggo att normera de pitesamiska egennamnen enligt den lulesamiska ortografin med vissa pitesamiska anpassningar. Efter dessa normerade former anger jag former från ordböcker och andra böcker med föråldrad ortografi, där jag behåller denna föråldrade ortografi, eller från andra samiska språk ifall det behövs för att förklara etymologin. I de flesta fall ger jag inte någon ytterligare etymologi utöver vad ordet betyder, eller upplysningar om från vilket ord det är avlett samt detta ords betydelse. I vissa fall är jag tvungen att skriva en kortare text om etymologin. För att hålla artikeln kort ger jag bara information om att ett ord är avlett, men inte vilken avledning det rör sig om.

Lulesamiska egennamn och beteckningar på renar:

Ārak, āraka (böjningsstam = böj.st.) = *En vaja som kalvar mycket tidigt*. Avlett från verbet *āradit* 'framskynda (om t.ex. tid på dagen)' (se Kintel). I Grundström (1946–54 s. 33) finns adjektivet *ārak* 'morgontidig (om människa), som kalvar tidigt om våren (om renko)' och verb som *ārahit* 'anse för tidig'.

Kierrēm, kierrēma (böj.st.) = *Härknamn. Egentligen en ren som har en ring – vit eller annan färg – omkring ögonen*. I Utsi (1994 s. 86) finns det normerade *gierretjalmmē* 'ljus ring runt ögonen'. I Grundström (1946–54 s. 221) förekommer *-kierrēm ~ -kärrem* 'märken efter hackspett runt om ett träd'. Avlett från verben *kierrēt ~ kärret* 'sy fast bräm av kläde på klädesplagg (dvs. att man syr fast brämen runt klädesplagget)' eller *kārrat* 'sy fast tennsirat på mössa' eller 'hugga små hål i trädstam' (Grundström 1946–53 s. 221, 360). Dessa ord bör vara besläktat med ordet *gieras* 'ögla, snara (i änden på lasson)' (se Kintel).

Kierun = »Fjällripan«. *Egennamn på vaja, mycket skygg, så att man knappt kan få fast henne*. I Spiik (1994 s. 35) normerat som *gierun* 'fjällripa'.

Kirjak = *En härk som är vit och har spridda svarta fläckar*. I Utsi (1994 s. 55, 86) normerat som *girjak* 'fläckig ren'. Omma (2017 s. 87) har för *girjak* betydelseerna 'spräcklig/fläckig/prickig; fläckar i kontrasterande färger mot den dominerande teckningen'. Spiik (1994 s. III, 17) har för *girjak* betydelsen 'brokig'; 'ren som har nedre delen av bällingen vit'. I Collinder (1964 s. 89) finns *kir'já* 'fläckig' och kommentaren att det är ett vanligt getnamn och att det är avlett från *kir'je* 'fläck, missfärgat parti av hårremmen (på djur)'. I Grundström (1946–54 s. 242) förekommer även verbet *kir'jat* 'utsira, brodera, pryda'.

Kuorjār (ska troligen vara Kur^ejār) = *En vaja, som gick omkring kåtan och grävde efter urin – fick därav namnet*. I Utsi (1994 s. 86) normerat som *guorjjár* 'ren som gräver efter urin'. Avlett från verbet *guorjjit* 'slicka urin (om ren)' (se Spiik 1994 s. 195). I Grundström (1946–54 s. 278) finns *kuor'jār* 'ren som nattetid brukar komma till kåtans närhet för att skrapa och slicka urin (vanligen honren)'.

Kåahkōk = *En vaja som alltid håller sig i utkanten av hjorden*. Collinder (1964 s. 92) nämner att det lulesamiska ordet *koahkke* 'örn' kan vara lånat från finskans *kokka* med samma betydelse (finskt skriftspråk *kotka*). Det är väl inte omöjligt att tänka sig att örnar cirkulerar över renhjordens utkanter för att försöka få tag på en kalv utan beskydd. En ren som rör sig i utkanten av hjorden skulle då påminna om en örn.

Kålmåk = *Vaja som har blott tre spenar*. Avlett från *gålmmå* 'tre' (se Spiik 1994 s. 188).

Lāhulatj = *Egennamn på vaja. Egentligen »den lilla fjällpiparen»*. Namnet består av substantivet *lāhul* 'fjällpipare' + diminutivt suffix /-tj/ (se Spiik 1994 s. 35).

Lāihkāk = *Vaja eller härk som är mycket lat*. Avlett från adjektivet *lājke* 'lat' (se Spiik 1994 s. 88).

Lämmāk (Lammak) = *Vajnamn. Brukar smyga sig genom hjorden med sänkt huvud*. Avlett från verbet *labmat* 'huka sig ned (med huvudet ned)' (se Kintel).

Lūohpēk = *En vaja som får kalv vid ett års ålder – händer sällan*. I Utsi (1994 s. 87) normerat som *luohpek* 'vaja som får kalv som ettåring'. I Collinder (1994 s. 121) finns det lulesamiska *luopas* 'renkalv, född av fjolårskalv' och *luohpehk* 'en ett år gammal renko, som föder kalv' och Collinder anger också att *luopas* i nordsamiskan betyder 'slapp och slarvig'. Ordet kan vara avlett från verbet *luohpat* 'ge avkall på, överlåta, ge upp; lämna en tamren åt någon till låns' (se Kintel, Grundström 1946–54 s. 441). Betydelsen bör vara 'en som är slarvig och släpper till' eller dylikt, eller 'en som inte kan ta hand om sin kalv'.

Luohtjā, *lūohtjā* (böj.st.), eller: **luohttsā**, *lūohtsā* (böj.st.) = *Benämning på vaja, som ligger och vilar oupphörligt invid kåtan, så lat att man måste gripa henne vid hornen för att få upp henne. En ren som är mycket tung och lat*.

Luosstē = *Den vita randen efter sidan hos en del renar. Det liksom lyser, därav benämningen »luostak» för en sådan ren*. I Utsi (1994 s. 55, 87) normerat som *luostak* 'ljusare på sidorna och för övrigt grå'. Omma (2017 s. 64) har *luostak* 'ljus teckning på sidan'. Kintel har *luostak* 'ren med ljusare sidor'. I Grundström (1946–54 s. 445) finns *luostē* 'den ljusa sidoranden på en *luostak*' och för *luostak* 'ren med sidorna ljusgrå eller vitgrå, ljusare än bukens sidopartier (så att sidan avtecknar sig som en ljus rand)'. Substantivet *luostak* bör vara avlett från *luostē* som bör vara avlett från verbet *luostēt* 'lysa svagt, skymta (i mörkret)'.

Lådjun = *Vaja som är mycket lugn < lådjē*. I Spiik (1994 s. 92) normerat som *lådje* 'saktmodig'. I Grundström (1946–54 s. 453 f.) förekommer adjektivet *lådjē* med betydelsen 'lugn, tam (om djur)' och verb som *lådjōt* 'bli lugn (om djur)', *lådjtjōt* 1. 'slakna, lossna', 2. 'lugna av (om blåst)' och substantiv som *lådjtjē* 'lugnt väder' m.fl. andra.

Läivōk = *Härknamn. Egentligen en hornkrona, som är utbredd åt sidorna*. I Utsi (1994 s. 31, 87) normerat som *läjvok* 'utåtböjda horn'. I Spiik (1994 s. III) finns *läjvok* 'hornspetsar som nästan går ihop'. I Grundström (1946–54 s. 408) finns *leivōk* ~ *läivōk* 'något som står mycket snett utåt åt sidan; vid, utbredd upptill'. Med tanke på betydelsen ligger det nära till hands att anta

att namnet är avlett från ett från finskan inlånat adjektiv *leveä* 'bred'. Samma finska adjektiv har lånats in i de östsamiska språken (se SKES 288 f.)

Måarrä = *Egennamn på vaja, »elak»*. I Spiik (1994 s. 29) normerat som *moarrä* 'elak'.

Mähtak = *Härknamn. Av miehtit = mäta. Han har så långa horn, att de synas över hela hjorden*. Namnet är avlett från verbet *mihettit* 'mäta' (se Spiik 1994 s. 107). Även substantivet *mähitta* 'mått, måttstock' är avlett från samma verb (se Kintel).

Nahppa-aitaris, -aitarisä (böj.st.) = *Härknamn. Egentligen ett renmärke*. I Utsi (1994 s. 85, 87) normerat som *nahppa* och *ájdaris*, båda med betydelsen 'märkessnitt'. Spiik (1994 s. 169) har för *ájdaris* betydelsen 'stege'. Collinder (1964 s. 134) anger att betydelsen för *nahppa* är 'detalj av ett örönmärke: spetsen av örat avskuren tvärs över' och att det är avlett av ett verb som i pitesamiskan är *nahhpat* med betydelsen 'klippa av'. I Grundström (1946–54 s. 9, 579) finns substantivet *āitaris* 1. 'stege, stock med inhuggna fotsteg', 2. 'örönmärke bestående av två-tre triangulära märken', 3. 'hornkrona i vilken smågrenar sitta tätt efter varandra uppefter hornet liksom pinnarna i en stege' och verbet *nahppit* 'skära *nahppa*-märke i ett renöra'. Härknamnet syftar här tydligen på örönmärket och inte hornkronan enligt Grundström.

Päivä = *Egennamn på härk*. I Spiik (1994 s. 164) normerat som *bäijváj* 'sol'.

Päsak(is) = *En ren som sluppit lös någon gång och sedan fått heta så*. Avlett från verbet *bessat* 'släppa fri, släppa loss, komma loss, bli fri' (se Kintel).

Rakāk = *En härk som ej är fullständigt kastrerad*. I Utsi (1994 s. 88) normerat som *ragák* 'kastrerad bara på den ena sidan'. Avlett från substantivet *ragát* 'brunst' eller verbet *rahkat* 'brunsta' (se Spiik 1994 s. 18). (Jfr Rakkā.)

Rakkā = *En härk som får man snöpa varje år och han brunstar ändå och blir aldrig en riktig härk*. Avlett ifrån substantivet *ragát* 'brunst' eller verbet *rahkat* 'brunsta' (se Spiik 1994 s. 18). I Collinder (1964 s. 170) finns *rahka*-illa kastrerad hanren, som brunstar (men ej är avelsgill)' och att detta är avlett av *rahkat* 'brunsta'. I Grundström (1946–54 s. 819) finns *rahkā* ~ *rahka*-illa kastrerad renoxe, som brunstar (men ej är avelsgill)' och *rahāk* 'renoxe som är dåligt kastrerad, så att en del av testiklarna är kvar och som därför brunstar'. Substantiven kan vara besläktade med substantivet *rähka* 'spricka' och verbet *rähkat* 'spricka, rämna' (se Grundström 1946–54 s. 819 f.). (Jfr Rakāk.)

Rantēk = *En ren som har mycket täta småspetsar i hornkronan*. I Utsi (1994 s. 31, 88) normerat som *rántek* 'alla taggarna växer framåt, ett ägliknande horn'. I Grundström (1946–54 s. 826) finns *ran'tēk* 'renoxe som har en hornkrona i vilken smågrenar sitta tätt uppefter hornet som pinnarna i en stege'. (Jfr *aitaris* i *Nahppa-aitaris* ovan.) I sydsamiskan förekommer *raentie* 'horn med många spetsar framöver högt uppe' (se Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 233).

Räsjun = *En vaja hos vilken mjölken strilar som regn när man mjölkar henne < rassjo*. Substantivet som ordet är avlett ifrån är normerat som *rassjo* 'regn' (se Kintel).

Rīhpa = *Egennamn på vaja som har en klump i spetsen av ett horn, som ett riphuvud*. Namnet är inlånat från svenskans *ripa*.

- Rikkas** = *Härknamn. Egentligen en ren vars horn äro växta i båge som en ring.* I Utsi (1994 s. 31, 88) påträffas det normerade *rikkasoajvve* 'horna är böjda i en båge framåt'. Kintel har för *rikkas* betydelsen 'ring'.
- Ritnē-njunnjē** = *Vajnamn. Har små vita fläckar på nosen som av spilld mjölk.* Den första delen av namnet är normerad som *ridne* 'snö och rimfrost på träd' och den andra som *njunnje* 'näsa' (se Kintel, Spiik 1994 s. 113).
- Ruopsi** = *Egennamn på vaja som har rödaktig hårfärg.* I Collinder (1964 s. 182) förekommer det lulesamiska adjektivet *ruopsē* (attributform) ~ *ruopsis* (attributform) och *ruop'sat* (predikativform) 'röd' I Kintel *ruoppsat* (predikativform) och *ruoppsis* (attributform) 'röd'.
- Råanķā** = *Vaja som brutit av ett horn. Hornet hade brutits av, läkt ihop krokigt.* I Utsi (1994 s. 31, 88) finns det normerade *roannge* 'avbrutet eller skadat horn som fortsätter att växa'. Ordet bör hänga ihop med *roannke* 'krok, skarp och nästan vinkelrät böjning; något som är mycket krokigt; föremål med skarp böjning' (se Kintel, Spiik 1994 s. 83) och adjektivet *rānek* 'framåtlutad, framåtböjd' och verbet *rānedit* 'bli framåtlutad, bli framåtböjd' (se Kintel). I Grundström (1946–54 s. 898) förekommer *rānķā* 'egennamn på vaja (renko), vars horn har bräckts och växt ihop i krokig ställning'. Detta egennamn hör ihop med *rānķē* 1. 'skarp, tvär krökning, eller krök', 2. 'person som är mycket krokig eller framåtböjd' och verbet *rānķōt* 'bli krokig; styvna i kylan' (se Grundström 1946–54 s. 898 f.).
- Råtjōk** = *En ren vars horn stå rätt upp, liksom tryckta intill varandra.* I Utsi (1994 s. 31, 88) normerat som *råtjek* 'närväxande horn'. I Grundström (1946–54 s. 903 f.) finns *råtjēk* ~ *råtjōk* (substantiv) 1. 'ren vars horn står ovanligt nära intill varandra' och (adjektiv) 2. 'smal, trång (om släde, båt)'. Till dessa hör adjektivattributet *råtjō* 'smal, ihopklämd, ihopdragen', substantivet *råtjē* 'sammanträngt parti av dalgång, liten smal dalgång' (se Grundström 1946–54 s. 903 f.).
- Sar'kā**, sar'kā (böj.st.) = *Vaja som är svår att mjölka, går tungt att mjölka henne.* Avlett från verbet *sárggot* 'bromsa, hejda farten' (se Kintel).
- Sār'kun**, sār'kuna (böj.st.) = *Härknamn. Har mycket täta framåtriktade hornspetsar.* Ordet är besläktat med *sárgge* 'snitt; ränna, hårgrens; tagg på horn' (se Kintel). I Grundström (1946–54 s. 933) förekommer *sar'ka* 'gren, tagg på horn'. I sydsamiskan påträffas *saarke* 'område med snår, tät nästan oframkomlig skog' (se Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 247). Betydelsen är således 'ren med många grenar/taggar på hornet'.
- Sar'sēk** = *En hanren som har hornspetsarna utbredda som fingrarna i en hand.* Avlett från verbet *sárrat* 'splittra, strimla' (se Kintel). I Grundström (1946–54 s. 937) finns adjektivet/substantivet *sars'sēk* ~ *sars'ik* 1. (adj.) 'självsvädlig, som gör tvärtemot vad han blir tillsagd', 2. (adj.) 'som har flera spetsar eller toppar', 3. (subst.) 'ren som har en tät, med många småtaggar försedd hornkrona', vilket är avlett från substantivet *sar'sē* 'hornspets'.
- Sjvahtji** = *Härknamn. En som slänger med huvudet som en liten fågel. Säges om en liten fågel.* Avlett från verbet *svahtjat* 'röra sig; svaja' (se Kintel), vilket bör vara inlånat från ett norskt *svaie* eller svenskt *svaja*.
- Skievēs**, skävvāsa (böj.st.) = *En ren som brukar slå med fötterna och annars är oregerlig.* I Collinder (1964 s. 200) påträffas *skieves*, *skievuk* och *skivvun*

’vildsint, som inte släpper folk inpå, rusar på folk (om ren), skygg och lätt-skrämd (om ren)’. Dessa kan vara avledda från verbet *kievōt* ’rasa, vara från sina sinnen av sinnesrörelse eller hysteri (särskilt vredesmod; i synnerhet om kvinnor)’ (se Grundström 1946–54 s. 321). (Jfr *Skiēvuk* och *Skievun*.)

Skiēvuk = *En ren som brukar slå med fötterna och annars är oregerlig.* (Jfr *Skievēs* och *Skievun*.)

Skievun = *En härk som stängas och slåss med framfötterna.* (Jfr *Skievēs* och *Skiēvuk*.)

Skun̄ka = *En ren som tycker om att gå för sig själv.* I Collinder (1964 s. 202) finns (*s*)*kun’ká* ’varg; något som man skrämmar barn med’. I Korhonen (1979 s. 156) finns *skun̄ka* ’skygg ren’. I Grundström (1946–54 s. 264) finns substantivet (*s*)*kuṅkā* ~ (*s*)*kuṅka* ’varg; något som man skrämmar barn med; björn, ett slags spöke’ och verbet *kuṅkahit* ’gå; bo ensam, för sig själv’.

Slāpār = *Härknamn. Obekant betydelse.* I Grundström (1946–54 s. 393) förekommer *slāpār* ’odåga’. Substantivet är avlett från verbet *lahppēt* ’tappa bort, mista’ (se Grundström 1946–54 s. 393).

Slappak = *En ren som har skovelformiga horn.* I Utsi (1994 s. 88) normerat som *slabba* ’den bredaste delen av hornet, också framtagg’. I Collinder (1964 s. 203) finns *slappar* ’en bubbla, som stiger från sjöbotten till ytan’. Collinder anger även att en udde kallas så ’som är bred ytterst och smalnar av inåt landet’. Beskrivningen av udden skulle även lämpa sig för att beskriva en rens horn som breda längst ut för att sedan smalna av, dvs. vara skovelformiga.

Slaūtjē = *Härknamn. Hans rygg var mycket böjd nedåt. Meddelerskan tror, att namnet kommer av slab̄tjē. Hornen stod mycket bakut.* För att få klarhet i härknamnets etymologi så måste vi vända oss till sydsamiskan där *slaptje* betyder ’tunt tyg eller liknande’ (se Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 274). Dvs. hans rygg måste ha sett tunn ut.

Snuh̄ppa = *Härknamn. En hund hade bitit av hans svans varför han kallades så.* Kintel har *snuh̄ppa* ’svalgbroms’, med förklaringen att denna insekt lägger sina ägg i däggjurens näsborrar. Detta *snuh̄ppa* bör vara besläktat med det lulesamiska verbet *snjuhpat* ’suga i sig, sörpla’ och det avledda verbet *snjubestit* ’suga i sig en gång’ (se Kintel). I sydsamiskan finns *snobpe* ’järv’ (sydsamiskans /o/ uttalas som ett lulesamiskt /u/), vilket bör hänga ihop med lulesamiskans *snuh̄ppa* (se Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 284). I nordsamiskan finns verben *snoahpat* ’äta lite, knapra, gnaga’, och de avledda verben *snoabādīt* ’knapra (lite eller snabbt), sätta tänderna i mat (snabbt och lite)’ och *snoabihit* ’id.’, med vilka det sydsamiska ordet och de lulesamiska orden bör höra ihop (se Sammallahti 1989 s. 412 f.). Härknamnets betydelse bör vara ’den som någon har knapat på’ eller dylikt.

Snār̄tjā eller **Nār̄t̄sā** = *Härknamn. Härken fick hornen avbrutna då han tām̄jdes. Namnet betecknar i allmänhet en sådan som brutit av hornen.* I Utsi (1994 s. 31, 87) normerat som *nārt̄se/nārt̄sā* ’bägge hornen är avbrutna framför framtaggarna’. I Grundström (1946–54 s. 658 f.) förekommer *nār’htsē* ’stump (av något som är avbrutet, t.ex. horn)’ och verbet *nār’htsit* ’bryta av’.

- Spåhkuk** = *En mycket bråkig och oregerlig ren.* Avlett från substantivet *spåhkko* med betydelsen 'spån, sågspån; flisa, skärva' (se Kintel). I Grundström (1946–54 s. 679) finns *spahkkō* 'spån, splitter efter yxhugg'. Man får anta att det har att göra med att det »yr sågspån» om renen i fråga.
- Srumpo** = *Vaja som är mörk men har vita ben som strumpor.* Notera att /t/ har fallit bort från konsonantklustret /str/. Ordet är inlånat från ett svenskt *strumpa*. Det vanliga ordet för strumpa i lulesamiskan är *stråmpmå* (se Spiik 1994 s. 172). Spiik (1994 s. III) har angett betydelsen för *stråmpmå* som 'ren med vita klövar'.
- Suovva-kuopēr**, *kuohpēra* (böj.st.) = 'röklöv'. *Härken [är] så snabb, att snön ryker när han springer.* I Spiik (1994 s. III) är förleden normerad som *suovva* 'rök', efterleden som *guober* 'hov'.
- Tjalāk** = *Härknamn. Egentligen en ren som ej rivit skinnet från hornen.* I Utsi (1994 s. 32, 89) normerat som *tjalāk* 'kastrerad renoxe som stryker horna'. Spiik (1994 s. II) anger att *tsallat* betyder 'honren som aldrig får horn'. I Grundström (1946–54 s. 1127) finns substantivet *tjalāk*, vilket är böjt i abessiv 'utan att *tjallat* (i betydelsen riva av barken); som icke har barken avriven'. Avlett från verbet *tjallat* 'skrapa av, riva av (t.ex. den håriga huden på hornen (om ren))' (se Grundström 1946–54 s. 1130).
- Tjullō** = *Namn på en vaja som mjölkar så mycket på en gång att man fick en listen ost < tjullō.* I Kintel normerat som *tjullo* 'rund liten ost'. I Grundström (1946–54 s. 1169) finns *tjullō* 1. 'liten kage, åtting', 2. 'liten rund ost som ges åt barn'.
- Tsabmälis** = *En härk, som brukar slåss med fötterna.* Avlett från verbet *tsabbmet* 'slå flera gånger, banka, hamra' (se Kintel).
- Tuokūr** = *En ren, som har för vana att riva de bredvid stående renarna med hornen.* Ordet kan vara besläktat med adjektivet *tuokkō* 'hoptovad, hoprufsad; som har ihoprufsad hår' och substantivet *tuoggē* 'knut; klump av något som trasslat ihop sig (t.ex. hår)' och avlett från verbet *tuoggōt* 'tova ihop sig (om hår)' (se Grundström 1946–54 s. 1255, 1258). Benämningen på renen skulle då komma av att 'trassla ihop sina horn (med de bredvid stående renarna)'.
- Tål'kån** = *En härk, som är bra att tolka efter.* Avlett från verbet *dålggot* 'tolka på skidor efter hund eller ren' (se Grundström 1946–54 s. 1290, Spiik 1994 s. 186). I Grundström (a.s.) förekommer även betydelsen 'ren eller hund som man tolkar efter'. Det svenska verbet *tolka* är ett lån från det samiska verbet.
- Viel'kis-pieljē** = *Härknamn. Vitöra.* Förleden i namnet är ett adjektivattributet *vielggis* 'vit' och efterleden är *biellje* 'öra' (se Spiik 1994 s. 203, 213).
- Vuostas rāna** eller **vuostas rānatj** = *Kallades förr i tiden en vaja som kalvar mycket tidigt.* Första delen av ordet är normerat som *vuostasj* med betydelsen 'första' (se Spiik 1994 s. 46). *rāna* bör ha att göra med *radna* 'torr kvist eller gren; släktgren' och *rādno* 'gren; släktgren'. Av *rāna* kan adjektivet *rātnak* 'som alltid vill ha sällskap' och verbet *rātnastallat* 'vara tillsammans med någon, göra sällskap med varandra' vara avledda (se Grundström 1946–54 s. 836).
- Väi'sa** = *En renko som vill springa efter sitt eget skön, ej riktigt trivs inne i hjorden.* *Väi'sa* är också hundnamn. I sydsamiskan finns *vaejsjie* 'vilddjur

(varg, järv, lodjur)', som i sydlig sydsamiska betyder 'älg' (se Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 336). Hasselbrink (1981–85 s. 1392) har för detta ord i sydsamiskan betydelsena 1. 'vilt djur, skogsdjur, vilddjur', 2. 'rovdjur, varg', 3. 'älg' och 4. 'lus (skämtsamt)'. Benämningen betyder sålunda 'ett vilt djur', dvs. som »springer efter eget tycke».

Pitesamiska egennamn och beteckningar på renar:

Kåhpel = *Egennamn på vaja*, »tjäderhönan». Normerad som *gåhpel*. Den lulesamiska normerade formen är *goahppel* 'tjäderhöna' (Kintel).

Njåammel = *Egennamn på vaja*, »haren». Normerad som *njåmmel*. Den lulesamiska normerade formen är *njoammel* 'hare' (Spiik 1994 s. 57).

Rieksak = *Egennamn på vaja*, »ripan». Normerad som *rieksak*. Den lulesamiska normerade formen är *rievsak* 'ripa' (Kintel).

Skårrå = *Egennamn på vaja*. *Egentligen* »svärta», *sjöfågeln*. Normerad som *skårrå*. Den lulesamiska normerade formen är *skaarra* och betydelsen är enligt Kintel 'sjöorre' och inte 'svärta'. Båda fåglarna är dock andfåglar och relativt lika.

Trastå = *Egennamn på vaja*, »trasten». Normerad som *tråsstå*. Det lulesamiska namnet på fågeln är *råstes* 'trast' (Spiik 1994 s. 188). Namnet är inlånat från ett skandinaviskt *trast*.

Tsitsuk = *Egennamn på vaja*, »sparven». Normerad som *tsitsuk*. Det lulesamiska namnet på fågeln är *tsihtse* 'sparv' (Spiik 1994 s. 165). I Grundström (1946–54 s. 1234) finns verbet *tsissalit* 'ropa »tsiss, tsiss» till renarna, när man leder dem'. I den sydliga sydsamiskan finns *tsihtsije* 'fjällfågel, som har redet högt uppe i björkar och ägg som liknar en ripas' och verbet *tsijtsedh* 'kvittra (om fågel); gny, gnälla' (se Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 329). På webbplatsen Fågelsång kan man lyssna på gråsparvens läte som är »tsi» och namnet på fågeln är således onomatopoetiskt, jfr med sydsamiskans *tsijnedh* 'surra (om mygg)' och *tsijredh* 'gnälla, skrika (om hund, lämmel, mus)' (se Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 329).

Slutsats

Som studien har visat innefattar det som Grundström betecknat som egennamn även ord som karaktäriserar renen, såsom betydelsena 'elak', 'röd' och '(klump i horn som) riphuvud'. I övrigt utgörs egennamnen, speciellt i pitesamiskan, av fågelnamn eller däggdjursnamn med betydelse som 'fjällripa', 'liten fjällpipare', 'tjäderhöna', 'ripa', 'trast' och 'hare'. Jag antar dock att dessa namn har med renens utseende att göra, t.ex. färg, storlek eller karaktär: »skuttar iväg som en skygg hare». Egennamnet med betydelsen 'sol' bör förmodligen ha att göra med hur renens päls ser ut; kanske en stor ljus fläck på sidan med ljusa streck från denna. Mindre troligt är att det har med renens karaktär att göra: »glad som en sol» osv. Enligt Kalskes undersökning (2017 s. 16) har en del av de termer som använts om renar så småningom blivit namn. Renarna har sällan personnamn men när det förekommer gäller det närmast turistrenar, dvs. renar som visas för turister, drar turisternas slädar osv. Jag ser egentligen

ingen skillnad på egennamnen och »härknamnen» och »vajnamnen». Utifrån betydelsen kan man inte säga att egennamnen skulle ha en starkare namnkarakär än »härknamnen» och »vajnamnen», utan det bör ha att göra med om det är en enda ren som bär ett namn, dvs. det är ett egennamn, eller om det är flera, dvs. dessa är »härknamn/vajnamn». Det är heller inte helt lätt att se någon skillnad mellan »härknamnen/vajnamnen» och benämningarna. De som i Utsi (1994) och Omma (2017) förekommer som benämningar verkar vara mera av en benämning, men trots detta har Grundström kallat vissa av dessa för »härknamn».

Källor

- Bergsland, Knut & Mattsson Magga, Lajla, 1993: Åarjelsaemien–daaroen baakoegærja. Sydsamisk–norsk ordbok. Indre Billefjord: Idut.
- Collinder, Björn, 1964: Ordbok till Sveriges lapska ortnamn. Uppsala: Kungl. ortnamnskommissionen.
- Fågelsång = www.fågelsång.se.
- Grundström, Harald, 1946–54: Lulelapsk ordbok. Lulelappisches Wörterbuch. Uppsala: Lundequistska bokhandeln. (Skrifter utg. genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. C:1.)
- Hasselbrink, Gustav, 1981–85: Südlappisches Wörterbuch. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. C:4.)
- Kalske, Marja, 2017: Hevosten nimet yhteiskunnan kuvastajina. I: Kieliviesti 2017:1. Stockholm: Språkrådet.
- Kintel, Anders, 2012: Norsk–lulesamisk ordbok & Julevsáme–dárro báhkogirjje. <http://gtweb.uit.no/webdict/ak/nob2smj>.
- Korhonen, Olavi, 1979: Bákkogir’je. Julevusámes dárui, dáros julevusábmái. Lulesamisk svensk, svensk lulesamisk ordbok. Luleå: Länsskolnämnden.
- Omma, Helena, 2017: Mamma ser en rijmek kalv, pappa ser en muzet kalv. Vájssá och Gáidumområdenas renhårsterminologi. Gällivare: Ávki AB.
- Sammallahti, Pekka, 1989: Sámi–suoma sátnegirji. Saamelais–suomalainen sanakirja. Ohcejohka: Jorgaleaddji.
- SKES = Toivonen Y. H. m.fl., 1955–1981: Suomen kielen etymologinen sanakirja. Helsinki: Suomalais–ugrilainen seura.
- Spiik, Nils Eric, 1994: Lulesamisk ordbok. Svensk–samisk. Jokkmokk: Sameskolstyrelsen.
- Grundström, Harald, 1929: Egennamn och benämningar på renar m.m. ULMA 2495:3. Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.
- Utsi, Gun M., 1994: Bovtsen guelmieh. Hattfjelldal: Sijti Jarne.